

ZNANSTVENI SKUP S MEĐUNARODNIM SUDJELOVANJEM
SLAVONSKE ŠUME KROZ POVIJEST
<FORESTS IN SLAVONIA THROUGH HISTORY>

PROGRAM SKUPA I SAŽECI IZLAGANJA

Skup je organiziran u sklopu Istraživačkog projekta „Od prašuma do oranica: povijest antropizacije šuma u Slavoniji od srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća”, koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

Znanstveni odbor skupa:

dr. sc. Stanko Andrić (Slavonski Brod)

dr. sc. Hrvoje Petrić (Zagreb)

dr. sc. Robert Skenderović (Slavonski Brod)

dr. sc. Žarko Španiček (Požega)

dr. sc. Jasna Turkalj (Zagreb)

dr. sc. Dinko Župan (Slavonski Brod)

Organizacijski odbor skupa:

Stanko Andrić

Domagoj Maratović

Željka Marić

Tatjana Melnik

Dinko Župan (tajnik skupa)

HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST
PODRUŽNICA ZA POVIJEST SLAVONIJE, SRIJEMA I BARANJE

u suradnji s

Hrvatskim šumarskim društvom

i

Gradskom knjižnicom Slavonski Brod

organizira

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

SLAVONSKA ŠUME KROZ POVIJEST

(Gradska knjižnica, Slavonski Brod, 1.-2. listopada 2015.)

HRVATSKI INSTITUT
ZA POVIJEST
Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje

 gradskaKNJIŽNICA
SLAVONSKI**brod**

Ovo je četvrti u nizu redovitih godišnjih simpozija koji smo nazvali „Brodski povjesničarski susreti / Symposia Brodensia historica“ te drugi skup koji Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje iz Slavanskog Broda organizira vezano uz temu povijesti okoliša (eko-historije). Naime, nakon skupa o rijeci Savi (2013) odlučili smo organizirati skup o slavanskim šumama. Slavonske šume dosad su uglavnom bile istraživane iz perspektive šumarstva i biologije, a samo usputno iz povjesničarske perspektive. Interdisciplinarnim skupom o šumama, s poviješću kao zajedničkim nazivnikom, želimo otvoriti jedan drugi aspekt istraživanja slavonskih šuma, a riječ je o istraživanju interakcije između čovjeka i šume kroz povijest. Slavonske šume su svojevrsne strukture dugog trajanja koje su na raznolike načine uvjetovale čovjekov život u Slavoniji. Jednako tako čovjek je kroz povijest neprekidno djelovao na slavonske šume kroz brojne intervencije i svakodnevne prakse vezane uz šume. Najveća intervencija u slavonski šumski prostor dogodila se u 19. stoljeću tijekom kojeg je prekrivenost šumama u Slavoniji sa 70 posto pala na 35 posto. Takve promjene izazvane masovnim krčenjem u zapadnoj su se Europi događale još tijekom 11.-13. stoljeća i dobro su istražene u njemačkoj i francuskoj historiografiji. U hrvatskoj historiografiji slavonske šume su usputno istraživane u sklopu gospodarske povijesti i to najviše iz vizure razvoja drvno-prerađivačke industrije. Ovim skupom želimo otvoriti prostor za istraživanje slavonskih šuma iz raznolikih perspektiva kao što su kulturna, socijalna, ekološka, gospodarska, demografska, politička i vojna vizura. Tu raznolikost vizura kroz svoja izlaganja od antike do 20. stoljeća prezentirat će povjesničari, šumari, arheolozi, etnolozi, povjesničari književnosti i umjetnosti. Osobito nas raduje što će na skupu sudjelovati kolege iz šumarske struke koji ove godine obilježavaju 250 godina organiziranog šumarstva u Hrvatskoj te što se naša ustanova skupom o povijesti slavonskih šuma pridružuje obilježavanju te značajne obljetnice.

PROGRAM SKUPA

(**Napomena:** svaki izlagač ima na raspolaganju 15 minuta.
Skup se održava u Gradskoj knjižnici Slavonski Brod, I. kat.)

Četvrtak, 1. listopada 2015.

10.30 – 11.00 Otvorenje skupa

11.00 – 12.30 Narativni i kartografski izvori za povijest šuma u Slavoniji i Srijemu

Moderatori: Stanko Andrić i Hrvoje Petrić

Josip Parat:

„Šume i drveće u antici južne Panonije“

Hrvoje Gračanin, Silvija Pisk:

„Pisani izvori o šumama u savsko-dravskom međuriječju u kasnoj antici i srednjem vijeku“

Vladan Gavrilović:

„Opis slavonskih šuma u delima Fridriha Vilhelma von Taubea i Franca Štefana Engela (Opis Kraljevstva Slavonije i Srema)“

Milan Vrbanus:

„Šume u komorskim popisima Slavonije od oslobođenja osmanske vlasti do sredine 18. stoljeća. Značenje šuma u gospodarstvu slavonskih vlastelinstava“

Danijel Jelaš:

„Kartografski izvori za povijest slavonskih šuma u Državnom arhivu u Osijeku“

Diskusija

12.30 – 15.30 Pauza za ručak

15.30 – 17.15 Slavonsko-srijemske šume kroz povijest

Moderatori: Vladan Gavrilović i Robert Skenderović

Stanko Andrić:

„Šuma Garavica: *terra nullius* na slavonsko-turskom pograničju u 16. i 17. stoljeću“

Ante Grubišić:

„Šume vukovarskog vlastelinstva u 18. stoljeću prema kartografskim izvorima“

Nenad Ninković:

„Šume fruškogorskih manastira od Karafine komisije do Feketine reambulacije (1702-1754/57)“

Dejan Mikavica, Goran Vasin:

„Šume fruškogorskih manastira u izvještajima Saborskog odbora za 1902. i 1906/7.“

Tomislav Dubravac, Sanja Perić, Martina Tijardović:

„Hrast lužnjak (*Quercus robur* L.) u Spačvanskom bazenu u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti...?“

Hrvoje Volner:

„Rasprava o starosti hrastovih šuma na stranicama Šumarskog lista“

Diskusija

17.15 – 17.30 Stanka

17.30 – 19.15 Gospodarenje šumama i politike iskorištavanja šuma

moderatori: Tomislav Dubravac i Dinko Župan

Damir Matanović:

„Iskorištavanje šuma Slavonske vojne krajine kao mjesto latentnog sukoba vojnih vlasti i krajišnika“

Hrvoje Pavić:

„Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin i gospodarenje šumama“

Zlata Živaković-Kerže:

„Šuma/drvo – iskorištena ili neiskorištena mogućnost. Prilog povijesnom razmatranju drvene eksploatacije na prijelazu 19. u 20. stoljeća.“

Robert Skenderović:

„Krađe, dugovi, pronevjere: izazovi upravljanja Brodskom imovnom općinom 1873.-1914.“

Katarina Spehnjak, Branko Ostajmer:

„Tvornica tanina u Županji od osnutka do 1912. godine“

Luka Pejić:

„Godine revolta: Štrajkovi radnika slavonske drvnoprerađivačke industrije (1905. - 1907.)“

Diskusija

19.15 – 21.00 Večera

Petak, 2. listopada 2015.

9.15 – 10.30 Suživot čovjeka i šuma

moderatori: Zlata Živaković-Kerže i Hrvoje Gračanin

Žarko Španiček:

„Selo i šuma – nastanak i nestanak naselja u šumovitim predjelima središnje Slavonije“

Andelko Vlašić:

„Šume kao izvor prehrane. Uzgoj i trgovina kestenom u Požeštini u 16. i 17. stoljeću“

Hrvoje Petrić:

„Međuodnos čovjeka i šuma krajem 18. stoljeća u Slavoniji i Srijemu“

Barbara Riman:

„*Hrvatarji* u slavonskim šumama“

Diskusija

10.30 – 10.45 Stanka

10.45 – 12.15 Šume i kulturna povijest

Moderatori: Žarko Španiček i Damir Matanović

Jasna Šimić:

„Sveta stabla“ - stabla u religijskim predodžbama panonskih Kelta“

Anica Bilić:

„Književnohistoriografski hod slavonskom šumom“

Julijana Matanović:

„Sterale se guste šume (dva romana i dva hrasta)“

Jasminka Najcer Sabljak:

„Slavonska šuma u djelima Huga Conrada von Hötzendorfa i Adolfa Waldingera“

Dinko Župan:

„Bečka škola - školovanje slavonskih šumara u Mariabrunnu (1813-1867).“

Završna diskusija

12.15 – 12.45 Predstavljanje projekta „Od prašuma do oranica: povijest antropizacije šuma u Slavoniji od srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća“ (Gradska knjižnica)

12.45 – 13.00 Otvaranje izložbe „Tragom Gutmannovih pruga – povijest Slavonske podravske željeznice“ (Gradska knjižnica)

13.00 Zajednički ručak

SAŽECI IZLAGANJA

Stanko ANDRIĆ

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje, Slavonski Brod

**Šuma Garavica:
terra nullius na slavonsko-turskom pograničju
u 16. i 17. stoljeću**

< Garavica forest: *terra nullius* on Slavonian-Ottoman borderland
in the 16th and 17th centuries >

U vrijeme svoje najveće ekspanzije, u 16. i 17. stoljeću, Osmansko Carstvo protezalo se i na donje međurječje Drave i Save, zahvaćajući u različitim razdobljima različite dijelove toga područja. Tijekom druge polovice 16. stoljeća ravnoteža snaga na tom je odsječku novih osmanskih granica uspostavljena u Poilovlju, kada je ondje nastao pogranični pojas što je dijelio osvojene krajeve (organizirane kao Pakrački i Požeški sandžak) od neosvojenih (Hrvatske-Slavonije, kao dijela Habsburškog Carstva). Nije se pritom radilo o formalno utvrđenoj graničnoj crti, nego o „ničijoj zemlji“, gotovo posve raseljenom pojasu između Drave i Save na koji su s obje strane budno motrile posade pograničnih tvrđava. U izlaganju će se pokazati kako se to u srednjem vijeku gusto napučeno i gospodarski dobro razvijeno područje stare Križevačke i Virovitičke županije transformiralo u pustu zemlju na kojoj su prirodne sile preuzele primat nad aktivnostima ljudskog društva. Taj se „povratak prirodi“ manifestirao u prvom redu kroz neograničeno bujanje raslinja i u konačnici rast šumâ na relativno širokom graničnom pojasu. Izlaganje će obuhvatiti tri problemske sastavnice. U prvoj će se pokazati kako se proces prirodne reforestacije poilovskoga pograničja odrazio u kartografskim izvorima. Usporedbom odabranih zemljopisnih karata iz predosmanskog, osmanskog i ranog postosmanskog razdoblja pokazat će se da je navedeni prirodni proces zabilježen i u tadašnjoj kartografiji. U drugoj sastavnici izlaganja pozabavit ćemo se pisanim izvorima koji govore o šumovitoj osmansko-slavonskoj pograničnoj zoni. Pritom će se pokušati utvrditi podrijetlo i prostiranje područja na koje se odnosio toponim Garavica što se s tim u vezi najčešće pojavljuje u izvorima. Napokon, u trećoj sastavnici izlaganja razmotrit će se, na temelju raspoloživih izvora, osobiti oblik ljudske interakcije s pograničnom šumskom zonom: gradnja obrambenih barijera od posječenih stabala, koje se u njemačkim izvorima nazivaju terminom *Verhack*, u latinskim *obstacula*, a u hrvatskim *zasjeka*.

Književnohistoriografski hod slavonskom šumom

< Literary-historiographic walk through Slavonian forest >

Korpus interpretiranih poetološki i žanrovski heterogenih književnih tekstova nastao je u vremenskom rasponu od 1762. do 1911.: *Satir iliti divji čovik* Matije Antuna Relkovića (1762.), *Sveta Rožalija* Antuna Kanižlića (1780.), *Jesenski plodovi* Matije Petra Katančića (1791.), *Slavonska šuma* Josipa Kozarca (1888.), *Jankovo ljetovanje* Franje Cirakija (1905.), *Rasap* Josipa Kosora (1906.), Đuka Begović Ivana Kozarca (1911.), a referira se na konkretne geografski determinirane šumske predjele u Slavoniji.

Nizinske šumske predjele analizirat ćemo kao književne krajolike u koje su navedeni pisci upisali različita subjektivna i društveno uvjetovana značenja, vrijednosti, emocije, empirijska znanja te svjetonazorna opredjeljenja. Semantizaciju šume kao dominantnoga prirodnoga površinskog pokrova promatrat ćemo unutar iskustva prirode i društva/kulture te utvrditi stupanj njezine referencije na izvanknjiževnu zbilju u rasponu od prirodnoga preko kultiviranoga do kulturnoga krajolika.

Cilj rada je šumu definirati i interpretirati kao književni krajolik u dijakronijskom nizu te utvrditi da je složen entitet, koji svoju kompleksnost pokazuje mnogolikošću i slojevitošću. Korištenjem postignuća kulturne i književne geografije, ponajprije kvalitativne analize, šumski ćemo krajolik na navedenu korpusu opisati, interpretirati i usustaviti te zaključno pokazati da su njegove reprezentacije povijesne te ovisne o književnoevolutivnim tendencijama.

Hrast lužnjak (*Quercus robur* L.) u Spačvanskom bazenu u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti?

< Pedunculate oak (*Quercus robur* L.) in Spačva basin in past, present and future? >

Šumski kompleks Spačvanskog bazena nalazi se u najistočnijem dijelu Hrvatske između rijeka Save i Dunava, u porječju rijeke Bosut i njezinih pritoka Spačva, Ljubanj i Brižnica te u istočnom dijelu Berava, Biđ i Studva. Spačvanski je bazen jedinstveni kompleks nizinskih lužnjakovih šuma u europskim i svjetskim okvirima s ukupnom površinom od 40 000 ha i kao cjelovito šumsko područje predstavlja iznimno vrijedan "prirodni laboratorij" za izučavanje raznih aspekata problematike na tom području.

Hrast lužnjak (*Quercus robur* L.) jedna je od najraširenijih i najvažnijih vrsta listopadnoga šumskog drveća Europe. U Hrvatskoj šume uređajnog razreda hrasta lužnjaka zauzimaju oko 210 000 ha, dok je 1/5 tih šuma na području Spačvanskog bazena. Gotovo sve lužnjakove šume Hrvatske u državnome su vlasništvu (93 %) i njima gospodare "Hrvatske šume" d.o.o. Zagreb te po gospodarskome značaju zauzimaju prvo mjesto, ponajprije zbog kvalitete furnirskih trupaca prepoznate u cijelome svijetu. Osim gospodarske vrijednosti, nizinske šume hrasta lužnjaka imaju i izniman ekološki i socijalni značaj, a može se reći i da su Hrvati emocionalno vezani uz lužnjak pa tako on svoje mjesto ima u državnoj himni, na kovanicama, na poštanskim markicama, i drugdje. Velik je broj autora u proteklih 150-ak godina istraživao područje Spačvanskoga bazena, najviše kroz prizmu šumarsko/bioloških istraživanja s raznih aspekata. O zahtjevima gospodarenja starim hrasticima prašumske strukture i njihovom pomlađivanju raspravljalo se još 1846. godine na osnivačkoj skupštini Hrvatsko-slavonskog šumarskog društva. Današnji su spačvanski hrastici nasljednici starih hrastika prašumske strukture koji su najvećim dijelom posječeni u razdoblju između 1880. i 1914. godine kada je šumovitost Slavonije smanjena sa 70% na 35%. Šume Spačvanskog bazena danas, a time i glavna vrsta drveća, hrast lužnjak, narušene su strukture, vitalnosti i stabilnosti te su izloženi raznim pritiscima, od ekološko-klimatskih do antropogenih. Danas te šume karakterizira neujednačenost i

raspored dobnih razreda, pri čemu na sastojine starije od 80 godina otpada 74 % površine. Imajući na umu navedeno stanje i raspored dobnih razreda, a obzirom na promijenjene stanišne, ekološko-klimatske i gospodarske prilike te uzročno pojačani intenzitet sušenja, u skoroj budućnosti treba očekivati porast udjela sastojina hrasta lužnjaka prvog dobnog razreda. Kako gospodarski trendovi idu u smjeru sve većih ušteda, dolazimo do realnog problema kako i na koji način obavljati potrebne šumsko-uzgojne radove, posebice u fazi prirodne obnove. Istraživanje složene problematike gospodarenja Spačvanskim šumama u izmijenjenim stanišnim uvjetima zahtijeva kompleksan pristup. Multidisciplinarna istraživanja temeljena na sintezi dosadašnjih spoznaja, integraciji postojećih podataka, analizi trenutnog stanja te izradi projekcija i mogućih scenarija, koja se provode u Hrvatskom šumarskom institutu pod naslovom „Ekološko klimatske promjene i problem obnove šuma hrasta lužnjaka u Spačvanskom bazenu“, upravo propituju navedenu problematiku. Slavenske šume, Spačvanski bazen i hrast lužnjak u prošlosti su bili inspiracija mnogima. Rijetko je gdje tako izravno naglašena poveznica između čovjeka i šume kroz povijest kao u našim slavanskim šumama. Svaka zemlja koja drži do svojih nacionalnih interesa morala bi pod svaku cijenu znati sačuvati svoja nacionalna prirodna dobra. Na današnjim naraštajima je odgovornost da te šume sačuvamo, jer su one naš DAR i OBVEZA.

Vladan GAVRILOVIĆ

Filozofski fakultet, Novi Sad

**Opis slavonskih i sremskih šuma u delima
Fridriha Vilhelma von Taubea
i Franca Štefana Engela
(*Opis Kraljevstva Slavonije i Srema*)**

< Description of Slavonian and Sarmian forests in the works of
Friedrich Wilhelm von Taube and Franz Stefan Engel
(*Description of Kingdom of Slavonia and the Sarmia Duchy*) >

Šume su od najranijih vremena predstavljale veliko bogatstvo prostora Hrvatske, Slavonije i Srema. One su u novom veku, u vreme Habzburške monarhije i njene uprave bile javno dobro, odnosno državno dobro, najviše u posedu Komore, Županije, ili Vojne granice. Nizom zakona koji su se odnosili na zemljište i zemljišni posed, Habzburška monarhija je, najviše sredinom XVIII veka, sređivala ovu oblast, u koju su, između ostalog, u pojedinim zakonskim članovima, spadale i šume. Osim toga, šume ovih prostora (Slavonije i Srema) opisivali su i austrijski podanici Fridrih Vilhelm von Taube i Franc Štefan Engel, koji su, pored zanimljivih opisa šumskih gazdinstava, svoja zapažanja fokusirali i na organizaciju, rukovođenje šumama, kao i na zakone o zabrani seče i opštem ponašanju u šumi. Opisi njih dvojice u njihovim istoimenim delima *Opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srema* predstavljaju veoma dobar istorijski, a ujedno i geografski izvor za sagledavanje situacije na prostorima Slavonije i Srema u drugoj polovini XVIII veka.

Hrvoje GRAČANIN, Silvija PISK

Filozofski fakultet, Zagreb

Pisani izvori o šumama u savsko-dravskom međuriječju u kasnoj antici i srednjem vijeku

< Narrative sources about forests in the area between the rivers Sava and
Drava in the Late Antiquity and the Middle Ages >

Izlaganje će se usredotočiti na analizu i komparaciju dvije vrste izvora (odabrana kasnoantička i srednjovjekovna narativna vrela te kasnosrednjovjekovni reambulacijski spisi) u kojima se pojavljuju šume u savsko-dravskom međuriječju. Cilj je detektirati i prezentirati kakve sve podatke o šumama možemo naći u kasnoantičkim i srednjovjekovnim narativnim vrelima (zapadne/latinske i istočne/grčke provenijencije) te kasnosrednjovjekovnim ispravama, posebice reambulacijskim spisima. Analizom narativnih vrela pokušat će se, isto tako, odgovoriti na pitanje kolika su i koja bila saznanja pisaca o šumama, jesu li se možda zasnivala na njihovom osobnom iskustvu odnosno posredno dobivenim informacijama ili su proizlazila iz knjiške upućenosti pa je na djelu izravan prijenos identičnih podataka i formulacija iz ranijih literarnih predložaka. Kasnosrednjovjekovi spisi trebali bi, primjerice, pokazati koliko je bitna uloga šuma i drveća pri određivanju granica, koje sve vrste drveća nalazimo u šumama savsko-dravskog međuriječja, ali i što je sve šuma predstavljala onodobnim žiteljima.

Ante GRUBIŠIĆ

Muzej Slavonije, Osijek

Šume vukovarskog vlastelinstva u 18. stoljeću prema kartografskim izvorima

< Forests of Vukovar manorial estate in the 18th century according to
cartographic sources >

Analizi lokalnog šumskog pokrova slavonsko-srijemskog feudalnog vlastelinstva pristupa se na temelju kvalitetnih kartografskih izvora krupnog mjerila, bogatih detaljima, te visoke tehničke preciznosti izrade. S jedne strane sama narav izvora - svojevrstne katastarske karte koje donose najviše vjerodostojnih podataka o prostoru, i svakako, sačuvanost istih za razliku od drugih vlastelinstava, te s druge strane nedostatak pisanih dokumenata za 18. stoljeće - jer se pri administraciji vlastelinstva Šumarski ured ustrojio tek u 19. stoljeću, razlozi su pristupa istraživanju šuma pomoću karata. Promjena veličine šumskog pokrova i u vezi s tim promjene u cjelokupnom kulturnom krajoliku, razlozi tih promjena, te načini iskorištavanja šuma u fokusu su istraživanja ovog rada i izlaganja.

Kartografski izvori za povijest slavonskih šuma u Državnom arhivu u Osijeku

< Cartographic sources for history of Slavonian forests
in the State archive in Osijek >

Kartografski materijal različite provenijencije i namjene ubraja se među fundamentalne i nezamjenjive izvore za proučavanje povijesnih prirodnih krajolika. Bilo da se radi o kartama kojima se nastojala vjerno prikazati slika šireg geografskog području ili o evidencijama o vrsti i načinu korištenja zemljišta na nekom posjedu, ovo gradivo predstavlja neiscrpno vrelo podataka istraživačima povijesne geografije, topografije, toponimije, demografije, ekohistorije, mikrohistorije, gospodarske povijesti itd. Šume, kao jednu od najvažnijih sastavnica okoliša te jedan od ključnih prirodnih i gospodarskih resursa, nalazimo zabilježene u gotovo svim tipovima karata i planova bez obzira na vrijeme njihova nastanka. Stoga s pravom možemo reći da su naše spoznaje o slavonskim šumama u prošlosti bogatije i potpunije, a mogućnosti njihovog daljnjeg istraživanja mnogo šire, upravo zbog razmjerno velike količine kartografskog gradiva koje se čuva u hrvatskim i inozemnim baštinskim ustanovama.

U fondusu Državnog arhiva u Osijeku nalazi se znatan i iznimno vrijedan dio povijesnog kartografskog korpusa za područje današnje istočne Hrvatske, nastao u razdoblju od sredine 18. do druge polovice 20. stoljeća. Riječ je o nekoliko arhivskih cjelina, odnosno fondova i zbirki. Najvrednije među njima su serije karata vlastelinskih fondova te dvije zbirke zemljišnih karata za Slavoniju i Srijem koje u prvom redu čine karte i planovi vezani za kasnofeudalne veleposjede. Također, u osječkom se arhivu čuva i veći broj katastarskih planova u sklopu zbirki katastra za šire područje Osijeka, Virovitice i Vukovara te u fondu Ured za katastar Darda. Zanimljive se vojne topografske karate nalaze u Zbirci geografskih karata. Konačno, pojedinačni primjerci karata i planova mogu se pronaći i u drugim fondovima, ponajviše organa uprave i sudstva te gospodarskih subjekata.

Premda stručnoj i znanstvenoj javnosti navedeno gradivo i nije nepoznato, sustavna i sveobuhvatna obrada kartografskih podataka tek predstoji. To se napose odnosi na podatke o šumskim površinama u istočnim hrvatskim krajevima kojima ovi izvori obiluju.

Julijana MATANOVIĆ

Filozofski fakultet, Zagreb

Sterale se guste šume (dva romana i dva hrasta)

< *Dense forests were spreading out* (Two novels and two oak-trees) >

Rad će se koncentrirati na dva romana u čijim se naslovima tematizira hrast. Prvi, autorice Mare Švel Gamiršek, objavljen je 1942. godine i rijetko je bio predmetom književno-povijesnih analiza. Roman *Hrast* kronotopno oslikava razdoblje u Hrvatskoj od 1915. do 1945. godine, s posebnim akcentom stavljenim na područje Slavonije. *Hrast* se čita i u žanru romana o povijesti, ali i u ključu aluzivne književnosti. Slavonski hrast je i zamjenska imenica za sve što je postojano, odgovorno, stabilno i nepobjedivo.

Na istoj matrici moguće je interpretirati i drugi roman, tekst koji je objavljen pedeset i sedam godina poslije *Hrasta* Mare Švel Gamiršek. Njegov autor Vlado Andrić, koji je imenici pridružio odgovarajući joj opisni pridjev. Tako *Veliki hrast* (1989.), kroz obiteljsku priču, razdijeljenu u tri dijela, pripovijeda slavonsku povijest. Ponosno drvo zavičajni je odgovor na pitanje Što je za Slavonce povijest i što ih je, kroz stoljeća, održalo?

Damir MATANOVIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek

Iskorištavanje šuma Slavonske vojne krajine kao mjesto latentnog sukoba vojnih vlasti i krajišnika

**< Exploiting of forests of Slavonian Military Border
as a place of latent conflict of military authorities and frontiersmen >**

Autor na primjeru iskorištavanja šuma u Slavonskoj vojnoj krajini tijekom 18. i 19. stoljeća pokušava pokazati djelovanje suprotstavljenih silnica: nastojanja vlasti da legislativom reguliraju sve aspekte krajiškog života pa tako i iskorištavanja krajiških šuma te uvjerenja krajišnika da je iskorištavanje šuma prirodno pravo krajišnika i da su šume zajedničko dobro zajednice. Nastojanja vojnih vlasti svoju su snagu crpila iz jasnih izračuna o vrijednosti krajiških šuma, a krajiške težnje su se napajale zazivima za „starim pravicama“. Taj sukob uvjerenja snažno je utjecao na krajišku svakodnevicu te stoga predstavlja izazov i vrijednu temu za istraživanje.

Dejan MIKAVICA, Goran VASIN

Filozofski fakultet, Novi Sad

Šume fruškogorskih manastira u izveštajima Saborskog odbora 1902. i 1906/ 1907.

< Forests of Fruška Gora monasteries in the reports of Croatian Sabor's
committee of 1902 and 1906/07 >

Izveštaji Saborskog odbora 1902. i 1906/ 1907, kao prvorazredni izvor za poznavanje istorije Karlovačke mitropolije, svedoče nam o statusu i stanju svih manastira Mitropolije, a posebno su dragoceni podaci o stanju šuma i manastirskih poseda. Važni su podaci o površinama šuma svih manastira ponaosob i prihoda koji nastaju krčenjem i obradom drveta. Kroz ove podatke, analizom novinskih napisa i autobiografskih izvora, stičemo uvid i u odnos samih monaha, sveštenika i stanovnika fruškogorskih sela prema šumama Fruške gore.

Slavonska šuma u djelima Huge Conrada von Hötendorfa i Adolfa Waldingera

< Slavonian forest in the works of
Hugo Conrad von Hotzendorf and Adolf Waldinger >

Slavonska je šuma, osim što je bila lovište i izvor hrane, donosila materijalno blagostanje (ogrjev, građevinarstvo, drvna industrija, graditeljstvo – kola, čamci, bačve...). Bila je i neiscrpan izvor motiva umjetnika tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, osobito dvojice prvaka osječke crtačke škole Huge Conrada von Hötendorfa (1807. – 1869.) i Adolfa Waldingera (1843. – 1904.). Šuma, Slavonska šuma, Šumski krajolik, U mladoj bregovitoj šumi, *Unutrašnjost šume*, *Kućica u šumi*, *Šumski put u planini*, *Slavonski hrastik*, *Stari hrast*, *Subi hrastovi*, *Studije hrasta ili drveća*, *Jasen*, *Studija panjeva*, *Crtež starog hrasta s lišćem* samo su neki od naziva dvjesto i pedeset crteža, akvarela i ulja na platnu spomenutih umjetnika koja se nalaze u zbirkama slikarstva, crteža i grafika Muzeja likovnih umjetnosti u Osijeku.

Hugo Conrad von Hötendorf šumu je promatrao *izvana*, romantičarskom vizijom uočavao je šumske puteve i ruine uklopljene u šumske predjele. Njegova najreprezentativnija ulja u fundusu MLU nose nazive *Slavonska šuma* i *Šuma zimi*. Poznata je i Hötendorfova mapa s originalnim koricama *Skizzen einiger Waldszenen so wie einiger historisch malerischen Ruinen Slavoniens*, koju čini trideset crteža olovkom od ukupno njih 42, izlaganih 1864. godine na Gospodarskoj izložbi u Zagrebu.

Njegov učenik Adolf Waldinger realistički je promatrao šumu *iznutra*, crtajući velik broj studija lišća, stabala, panjeva, bilja, kamenja, fragmenata šumskog raslinja koji su na osobit način zaokupljali njegovu pozornost. U fundusu MLU nalazi se oko stotinu i osamdeset crteža – njegovih studija olovkom i ugljenom. Slikao je i ulja na platnu malih dimenzija, na kojima nad minucioznim ljudskim figurama u potpunosti dominira zelenilo šumskog raslinja, osjećaj treperenja lišća ispunjenog svjetlom i sjenom. Hötendorf i Waldinger svojim su opusima obilježili pejzažno slikarstvo u kojem dominiraju motivi slavonske šume i time su postali nezaobilazan i vrlo vrijedan segment nacionalne povijesti umjetnosti.

Nenad NINKOVIĆ

Filozofski fakultet, Novi Sad

Šume fruškogorskih manastira od Karafine komisije do Feketine reambulacije (1702-1754/57)

< Forests of Fruška Gora monasteries from Caraffa's commission
to Fekete's perambulation of boundaries (1702-1754/57) >

Fruškogorski manastiri, nastali u doba nestanka srpske srednjovekovne države na tlu južne Ugarske, svoje posede su uspeli da sačuvaju i u vreme kada su bili pod vlašću Osmanskog carstva. Posle Velikog bečkog rata deo manstira je došao pod vlast Habzburške monarhije, dok su svi oslobođeni od osmanske posle Požarevačkog mira (1718). Dolaskom pod vlast Beča manastiri su zadržali posede koji su se najvećim delom sastojali od šuma. Drvo je svake godine sečeno i korišćeno za ogrev i građu, a manastiri su od toga imali finansijske koristi. Takođe, njihovim krčenjem je uvećavan deo obradivih površina, na kojima su podizani pretežno vinogradi i voćnjaci. Prvi put je granice manstirskih poseda utvrdio grof Karafa početkom XVIII veka, da bi u narednom periodu oko njih bila vođena borba između manastira, feudalaca i Komore. Usled čestih sukoba vršene su nove reambulacije, a jedna od najznačajnijih je bila ona grofa Feketea, posle koje je propisan i način korišćenja manstirskih šuma.

Josip PARAT

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Šume i drveće u antici Južne Panonije

< Forests and trees in ancient South Pannonia >

Navodeći podatke o geografiji, etnografiji ili zbivanjima u antičkoj Panoniji, nekoliko starih autora zabilježilo je šumovitost kao važnu prirodnu značajku ovoga kraja. Komentari rimskog enciklopedista Plinija Starijeg (1. st. kršč. ere) i povjesničara Apijana iz Aleksandrije (2. st.) redovito se uzimaju kao primjeri takvih izvještaja. Pisane vijesti ipak su oskudne, a arheološke potvrde naizgled nedovoljne da se stvori sveobuhvatna slika o panonskim šumama i drveću u starome vijeku. Grčko-rimski pisci redom bi samo spomenuli šume pa - osim usputnih napomena - izdašnjih podataka zapravo i nema. Uzevši međutim u obzir sav poznati literarni i arheološki materijal, slika panonske šume u antici trebala bi biti nešto jasnija. Isto vrijedi i za znanja o duhovnom odnosu čovjeka i šumskog okoliša, kao i za neke aspekte uporabe drvene građe tijekom prvih triju stoljeća rimske uprave između Save, Drave i Dunava.

Premda ne spominju eksplicitno ove krajeve, više pisanih izvora različitih vrsta i provenijencija navodi štošta o prirodnim obilježjima i uporabi drveća tipičnog za vegetaciju južne Panonije. Sukladno njihovim izvještajima, moguće je predložiti kakvu je namjenu imala pojedina vrsta drva u životu rimske pokrajine. Pokušat ćemo k tome ustanoviti u kojoj se mjeri uporaba drvene građe kakvu sugeriraju pisci podudara s do sada poznatim arheološkim materijalom te što nam o šumama govore kratke napomene o životinjskom svijetu Panonije i Ilirika. Valja napokon vidjeti i mogu li se neki rezultati istraživanja sredozemnih šuma i drveća u antici primijeniti na krajeve koji su, iako izvan užeg mediteranskog kruga, ipak osjetili povoljna civilizacijska kretanja rimske uprave.

Hrvoje PAVIĆ

Filozofski fakultet, Osijek

Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin i gospodarenje šumama

< Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin and forest management >

Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin (1726. – 1808.), uzorni javni djelatnik i napredni praktični ekonomist Slavonije u 18. stoljeću, u historiografskoj i ekonomskoj literaturi poznat je prema gospodarskim pravilnicima, tj. uputama pisanim upraviteljima svojih (Vlastelinstvo Sveta Helena) i zakupljenih posjeda (Valpovačko vlastelinstvo). Njegovo gospodarenje šumama u ovom izlaganju bit će prikazano na temelju tri gospodarska pravilnika: *Interimalis instructio* iz 1769. godine, *Regulamentum domaniale* iz 1774. godine i *Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko* iz 1776. godine.

Adamovich u maniri agrarnih kapitalista gospodari šumama na posjedima, šumu nastoji zaštititi od samovolje kmetova i loših procjena upravitelja. Šuma za Adamovicha predstavlja opticajni kapital, kapital koji je potrebno razvijati i čuvati kako bi ga se kasnije moglo dobro utržiti. U sva tri pravilnika najveći naglasak stavljen je na zaštitu hrastovih šuma, a također i na žirovanje u hrastovim šumama. Krčenje je morao osobno odobriti Adamovich, jer samo tako će biti siguran da neće biti posječena kvalitetna šuma. U izlaganju će biti prikazane i uspoređene odredbe kojima Adamovich nastoji zaštititi kvalitetnu šumu na Vlastelinstvu Sveta Helena i Valpovačkom vlastelinstvu.

Luka PEJIĆ

Filozofski fakultet, Osijek

Godine revolta *Štrajkovi radnika slavonske drvnoprerađivačke industrije* (1905. - 1907.)

< The years of indignation. Strikes in the Slavonian wood-processing industry
(1905-1907) >

Iako je u pogledu industrijskog razvoja Banska Hrvatska na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće evidentno kasnila za ostalim europskim središtima, egzistirajući u sklopu agrarno orijentirane multietničke monarhije, drveni resurs slavonskih šuma privukao je strani kapital te je poslužio kao svojevrsni povod otvaranju prvih tvorničkih postrojenja te modernizaciji ovdašnje privrede. Kako god bilo, 1890. godine nešto više od 80% stanovništva i dalje se bavilo poljoprivredom dok se drvna industrija razvijala zapošljavajući prije svega, kako tvrde autori monografije *Povijest hrvatskog naroda 1860 – 1914.* (1968.), „sezonske radnike sa sela, slabo ili nikako zainteresirane za radničku organizaciju“. Uz prihvaćanje kapitalističke paradigme te okretanje masovnoj proizvodnji, kao i posljedice migracije stanovništva i urbanizaciju, početkom 20. stoljeća došlo je do prvih oblika artikuliranog i zapaženog revolta tvorničkog radništva i to napose u drvnoprerađivačkoj industriji. Godine 1905. u Osijeku je u tvornici pokućstva Kaiser i Povischil izbio prvi generalni štrajk u hrvatskoj povijesti, dok su već sljedeće godine u Belišću demonstrirali sindikalno organizirani Gutmannovi radnici. Nadalje, 1907. došlo je do još jednog generalnog štrajka, i to onog u slavonskobrodskoj pilani na čijem se čelu našao Miloš Krpan, poznati onovremeni radnički aktivist te samoprogllašeni anarhist. Dok su vlasti i sami gospodarstvenici, vlasnici resursa kao i sredstava za proizvodnju, ovakve akcije promatrali kao izljeve nedopustive subverzije, radničko je iskustvo variralo između marksističke radikalizacije te socijaldemokratskog reformizma pri rješavanju vlastitih problema u vidu dnevnic, radnog vremena, stambenog pitanja, osiguranja od ozljede na radu, i tako dalje. Upravo se to, brojnost sukobljenih perspektiva na primjeru tri različita štrajka, nalazi u središtu ovoga izlaganja.

Hrvoje PETRIĆ

Filozofski fakultet, Zagreb

Međudnos ljudi i šuma u Slavoniji i Srijemu krajem 18. stoljeća

< Relations between people and forests in Slavonia and Sylvania
at the end of the 18th century >

U međudnosu ljudi i šuma važna promjena dogodila se 1713. godine kada je u Saskoj kreiran koncept održivosti ili potrajnosti (*Nachhaltigkeit*), koji se u drugoj polovici 18. stoljeća proširio na hrvatske zemlje. U radu se nastoji propitati kako je primjena koncepta održivosti (potrajnosti) u Slavoniji (i Srijemu) utjecala na promjene međudnosa ljudi i šuma u vrijeme vladavine Marije Terezije i Josipa II.

„Hrvatari“ u slavonskim šumama

< „Hrvatari“ in Slavonian forests >

Prostor današnje Slovenije je sve do 60-tih godina 20. stoljeća bio prostor emigracije. S njega su na rad u udaljenije, ali i susjedne zemlje, odlazili muškarci, žene i djeca. Neki su odlazili trajno, dok su drugi odlazili sezonski te su se nakon nekog vremena provedenog u stranoj državi, vraćali natrag u svoj zavičaj, da bi potom ponovo krenuli u udaljene krajeve na sezonski posao.

Poljodjeljci s prostora današnje Notranjske i Dolenjske su često na sezonske poslove odlazili, između ostaloga, i u slavonske šume. Budući da su odlazili na rad u slavonske šume, ali i jer su prolazili hrvatskim krajevima prema svojim krajnjim odredištima (Rumunjska, Ugarska), slovensko ih je stanovništvo nazivalo „hrvatarjima“. Upravo se taj pojam često spominje u onodobnom slovenskom tisku, a problem je „hrvatarja“ bio obrađivan i u slovenskoj književnosti.

„Hrvatari“ je čovjek koji preko ljeta radi na svom „gruntu“, a preko zime odlazi raditi teške fizičke poslove u udaljenije krajeve, prije svega u šume. Oni su obično bili gizdelinski obučeni, prikazivani su kao muškarci puni novca koji su se kitili šarenim maramama, s lovačkim šeširima na glavi, a na prsima bi im visio džepni sat. To je ljepša slika. Postoji i ona druga strana. Često su svećenici, upoznati s tadašnjim problemom, propitkivali način života tih ljudi, a žene i djeca, koji su ostajali doma, bili su suočeni s brigom oko cjelokupnog života.

Oni su bili „gastarbajteri“ u pravom smislu riječi i vrlo su važni u procesu sezonskih slovenskih migracija. No, u slovenskim se znanstvenim krugovima do sada njima nije posvetilo mnogo radova. Radom će se pokušati prikazati „hrvatarji“, kakvi su oni bili u svjetlu onodobnog slovenskog tiska. Jednako tako želi se dati doprinos budućem istraživanju sezonskih slovenskih migracija prema današnjim hrvatskim krajevima, kao i afirmirati temu radnih migracija slovenskog stanovništva na prostoru današnje Hrvatske uopće. Time će se ukazati na važnost slovenskog radnika u hrvatskoj kulturnoj, gospodarskoj i inoj povijesti, ali i naglasiti težinu takvog načina života.

Robert SKENDEROVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Krađe, dugovi, pronevjere: izazovi upravljanja Brodskom imovnom općinom 1873-1914.

**< Thefts, debts, malversations:
challenges of managing the Brod Estate Community 1873-1914 >**

Brodsko imovna općina (BIO) upravljala je šumama na prostoru bivše Brodske pukovnije. Veliki kompleksi kvalitetnih šuma osiguravali su Brodskoj imovnoj općini velike prihode. Upravljanje Brodskom imovnom općinom bilo je regulirano Zakonom o imovnim općinama u hrvatskoj i slavonskoj vojnoj Krajini iz 1873. godine. Imovne općine trebale su upravljati šumskim bogatstvima i pretvarati ih u kapital iz kojeg su se financirale brojne potrebe bivšeg krajiškog stanovništva – osiguravanje drvne građe za izgradnju kuća i gospodarskih objekata; osiguravanje građe za ogrjev; financiranje zdravstvenih, školskih i crkvenih institucija te vatrogasnih društava; stipendiranje učenika i studenata; izgradnja prometnica i mostova i drugo. Brodska imovna općina također je posuđivala manje i veće novčane iznose općinama za različite potrebe uz vrlo povoljne uvjete. Glavna upravljačka tijela Brodske imovne općine bila su Zastupstvo i Gospodarstveni ured. Iz zapisnika njihova rada mogu se utvrditi brojni izazovi održivog upravljanja s kojima su se ta tijela susretala u svojem radu. U šumama Brodske imovne općine česte su bile krađe drvne građe. Uz to, mnogi su kupci dugovali manje i veće novčane iznose, a uočljivo je i da neke općine nisu vraćale posuđene novce, iako ih je Brodska imovna općina davala na posudbu uz vrlo povoljne uvjete. Na kraju, Brodska imovna općina susretala se i s problemima pronevjere samih činovnika koji su koristili svoje službene položaje za nezakonite radnje. U izlaganju će se nastojati pokazati koliki su bili razmjeri navedenih pokušaja materijalnog oštećivanja Brodske imovne općine te kako su tijela njene uprave nastojala spriječiti takve radnje. Na kraju će se nastojati dati opća ocjena upravljanja Brodskom imovnom općinom kao institucijom koja je upravljala krajiškim šumama kao javnim dobrom.

Katarina SPEHNJAK

Zaprešić

Branko OSTAJMER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Tvornica tanina u Županji od osnutka do 1912. godine

< Tannin factory in Županja since the founding till 1912 >

Jedan od prvih i ujedno jedan od najznačajnijih industrijskih poduhvata na tlu Slavonije, nastalih na temelju stranoga kapitala, bila je tvornica hrastova ekstrakta (tanina) *The Oak Extract Company Limited* u Županji. Tvornica je podignuta početkom 1880-ih godina i bila je prva tvornica tanina u hrvatskim zemljama. Uz razne uspone i padove te promjene vlasničke strukture, tvornica je djelovala do 1930-ih godina, ali svoj je zlatni vijek proživjela do konca 19. stoljeća.

Dolazak stranoga kapitala bio je u slučaju županjske tvornice isprva popraćen različitim nepovoljnim komentarima i ocjenama, napose kada je riječ o tadašnjim političkim oporbenim krugovima, no doskora su mnogovrsni pozitivni utjecaji županjske tvornice postali posve očiti i neupitni, pa su i početne negativne predrasude postupno ustupale mjesto povoljnijim doživljajima prisutnosti englesko-kanadskog kapitala u Slavoniji. Osnutak tvornice predstavlja važnu točku u povijesti Županje, ali i okolnoga kraja, budući da je veliki industrijski pogon otvorio mnoga radna mjesta (godine 1900. tvornica je imala 400 zaposlenih), a domaćem su se stanovništvu otvarale i razne mogućnosti dodatne zarade (npr. kirijašenje).

Cilj je izlaganja predstaviti prva tri desetljeća rada županjske tvornice, smjestiti tvornicu u kontekst početaka velike drvne industrije u Slavonije, kao i predočiti utjecaj tvornice na preobražaj sredine u kojoj je djelovala.

Sveta stabla Stabla u religijskim predodžbama panonskih Kelta

< Sacred trees. Trees in religious conceptions of Panonnian Celts >

U mnogim vjerovanjima, religijama i obredima od daleke prapovijesti pa gotovo do danas, biljke, a osobito šume i pojedine vrste stabala igrale su osobitu ulogu i oko njih je stvoren više ili manje složen simbolizam. Daleki odraz tih drevnih vjerovanja pronalazimo i danas u nekim tradicijskim religijskim običajima. Vrlo je vjerojatno da su od ranih prapovijesnih vremena stabla, slično kao i životinje, u očima ljudi predstavljala ne samo izvor ogrjeva, raznih materijala i hrane, nego jednako tako i opipljivu manifestaciju one životne snage što postoji u čitavoj prirodi. Već u vjerovanjima tijekom srednjeg brončanog doba (cca 1700.-1300.) u južnoj Panoniji, moguće je prepoznati 'sveto stablo' ili 'drvo života' prikazano na keramičkim posudama osobite namjene. Stabla samom svojom konstrukcijom - korijenje, deblo, krošnja - povezuju tri razine svijeta: podzemlje, svijet ljudi i nebesa, odnosno sferu božanskoga pa ideju o 'svjetskom stablu' nalazimo u brojnim vjerovanjima, ne samo tijekom prapovijesti nego i kasnijih vremena. Vjerojatno najpoznatiji nam primjer jest sveti jasen Yggdrasil iz nordijske mitologije ili hrast (dub) iz slavenske.

Posljednjih nekoliko stoljeća 'Stare ere' u velikom dijelu Europe, pa tako i u Panoniji, obitavali su Kelti. Kelti su posljednja velika europska prapovijesna kultura koju je razvila heterogena populacija sačinjena od velikog broja srodnih plemena. Od kraja 5. st. pr. Kr. otpočinja keltske migracije iz njihove prapostojbine na području između istočne Francuske i Češke te u relativno kratkom vremenu oni naseljavaju velike dijelove Europe, od Portugala na zapadu do Rumunjske na istoku i od Škotske na sjeveru do francuske sredozemne obale na jugu. Izolirana keltska zajednica postojala je i u središnjem dijelu Male Azije, oko današnje Ankare u Turskoj. Tijekom 4. st. pr. Kr. Kelti su naselili čitavu Panoniju, uključujući i sjevernu Hrvatsku.

Kao populacija tijesno povezana s prirodom i njezinim ciklusima, Kelti su svoja brojna božanstva štivali na 'svetim mjestima' u prirodi. To su mogle biti obale jezera, vrhovi brda, riječni gazovi, izvori ili, pak, sveti gajevi, odnosno djelovi šuma. Pojedini antički pisci kao na primjer, Plinije Stariji, Strabon, Tacit ili Lukan, u svojim se djelima osvrću na keltska

vjerovanja i obrede, a neke od njih i opisuju. Poznat je Plinijev opis vjerskog obreda rezanja imele sa svetog stabla hrasta pa je u središtu njegovog opisa upravo značenje koju je imela imala u keltskim vjerskim obredima i keltskoj medicini. Lukan, pak, opisuje jedan od svetih gajeva, tj. osobitih mjesta u šumama, koji su se kao i ostala sveta mjesta mogli povezati s nekom prirodnom silom ili božanstvom.

Zna se da su Kelti svetima držali pojedine vrste stabala: bukvu, hrast, brijest, tisu, lijesku. Ipak, najvažnije mjesto među njima pripada hrastu. Drži se kako je i riječ *druid*, kojom imenujemo keltskog svećenika, filozofa, učitelja... ukratko, pripadnika keltske intelektualne elite, povezana s hrastom. Neki grčki i rimski pisci su tu riječ (*druides*) izvodili od grčke riječi za hrast: *drus* i sufiksa – *ides*. Prema suvremenim istraživanjima korijen riječi jest u protokeltskom *druwid*, što sadrži i riječ za hrast – *deru*.

Žarko ŠPANIČEK

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Požegi

Selo i šuma Nastanak i nestanak sela u šumovitim predjelima središnje Slavonije

< Village and forest. The beginning and the end of villages
in the woodlands of central Slavonia >

Izlaganje polazi od zapažanja da se u pretežno brdskim dijelovima središnje Slavonije u posljednjih tridesetak godina smanjuje broj stanovnika i naseljenih mjesta, a znatno povećavaju površine obrasle šumom. Pojedine općine brišu s popisa naselja desetak i više sela ili im broj stanovnika pada na nekolicinu pa su i ona pred nestajanjem. Na temelju naznačenih kretanja, nastoji se promotriti odnos između kultiviranog i prirodnog, šumskog prostora koji nije jednoznačan, nego je složen. Širenje šuma s ekološkog i šumsko-gospodarskog stanovišta može biti dobra vijest, ali s demografskog, kulturološkog i općedruštvenog gledišta to nije. Naznačeni problem smješta se u kontekst povijesnih zbivanja na ovom prostoru od 16. stoljeća do danas te se pokušava razmotriti na tragu ekohistorijskih i etnoloških istraživanja.

Šume kao izvor prehrane Uzgoj i trgovina kestenom u Požeštini u 16. i 17. stoljeću

< Forests as source of food. Growing and trading of chestnut in Požega region
in the 16th and the 17th centuries >

Za vrijeme osmanske vladavine u Požegi i požeškom kraju, odnosno od 1536. do 1691. godine, šumska područja uokolo naselja, gradina i samostana u okolici Požege, posebice šume sjeveroistočno od benediktinskog samostana sv. Mihovila u Rudini i na području između planina Psunj i Papuk u blizini naselja Orljavac i Vranić, obilovala su šumama pitomog kestena. Osmanski gospodari spomenutih područja posjedovali su brojne kestenike u požeškome kraju. Imali su monopol na trgovinu plodom pitomog kestena i trgovali su njime diljem Osmanskog Carstva, naročito na jugoistoku, gdje je kesten bio tražena roba. Osim toga, plod kestena pripremao se na razne načine u osmanskoj kuhinji, npr. u tadašnjem slastičarstvu. Cilj ovog izlaganja bio bi potvrditi i obrazložiti gore navedene tvrdnje analizom objavljenih osmanskih poreznih katastarskih popisa (*mufassal tapu tahrir defterleri*) za Požeški sandžak iz 1540., 1545., 1561. i 1579. godine (Nenad Močanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.)*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1997.; Stjepan Sršan /ur./, *Popis Sandžaka Požega 1579. godine*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2001.). Koristit će se i relevantna literatura o osmanskome razdoblju povijesti Slavonije, o sastavu šumskog fonda Požeštine, o osmanskome kulinarskom itd.

Hrvoje VOLNER

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek

Rasprava o starosti hrastovih šuma na stranicama *Šumarskog lista*

< Debate over the oldness of oak forests on the pages of *Šumarski list* >

Rad prati raspravu vlastelinskog šumara Radoševića pod naslovom „Pabricsi za šumarsku povijest hrvatsko-srpskih šuma“ koja je u *Šumarskom listu* izlazila tijekom 1891. i 1892. godine. Autor iznosi zanimljive teze o postanku hrastovih šuma u našim krajevima, koje se svode na tvrdnju „kako su hrastove u Hrvatskoj posadili Rimljani zbog žirenja svinja koje im je bila značajna privredna radnja“. U samom radu objavljena je i protuteza šumarskog procjenitelja Barišića „kako su Rimljani možda neke skupove oranica pošumljavali hrastom“, ali se u osnovi slaže da hrastovi u našim krajevima nisu domorodni. Rasprava obiluje različitim primjerima kojima protagonisti potvrđuju svoje stavove, a usputno i svjedoči o znanstvenim metodama, znanjima i iskustvima kojima su se služili šumari s kraja 19. stoljeća. Da bismo dobili jasniju sliku o pitanjima koje najstariji hrvatski šumari postavljaju, oslonit ćemo se na mišljenja suvremene šumarske struke o starosti hrastovih šuma u Hrvatskoj.

Šume u komorskim popisima Slavonije od oslobođenja od osmanske vlasti do sredine 18. stoljeća: značenje šuma u gospodarstvu slavonskih vlastelinstava

< Forests in chamber registers of Slavonia since the liberation from
Ottoman rule till the middle of the 18th century:
the meaning of forests in the economy of Slavonian manorial estates >

Tijekom uređenja komorske uprave u Slavoniji krajem 17. te početkom 18. st. komorski službenici izvršili su 1698. i 1702. popis Slavonije. Poslije toga Dvorska je komora popisala Slavoniju 1721., 1736. te 1745./46. Osim tih popisa, Dvorska je komora popisala pojedina vlastelinstva prilikom prodaje, odnosno darivanja pojedinog posjeda pojedinoj plemićkoj obitelji. Vlasnici posjeda obavili su sredinom 18. st. popis svih vlastelinstava kako bi bečki dvor mogao odrediti taksu za uvođenje u posjed.

U popisima iz 1698. i 1702. popisivači su opisali svako naselje u nekom okrugu, odnosno vlastelinstvu. Pritom su utvrdili i veličine pojedinih vrsta zemljišnih površina (oranice, livade, vinogradi, šume, pašnjaci i vrtovi). Međutim, popisivači su popisali pojedine zemljišne površine u različitim mjernim jedinicama (jutro, kosci, motike te sati hoda), što pričinjava probleme kod utvrđivanja udjela pojedinih vrsta zemljišnih površina. Popisivači su utvrdili površine šuma na području pojedinog okruga te drvene vrste u šumama. Pritom su 1698. uglavnom za drvene vrste koristili pojmove žirovna, *građevna* te *ogrjevna*, a samo su popisivači okruga Brod, Kobaš i Našice navodili drvene vrste prema imenima biljnih vrsta (hrast, bukva, grab, tisa, jablan, vrba, joha, itd.). U kasnijim popisima tijekom procesa dekameralizacije popisivači su pri popisivanju šuma uglavnom koristili već navedene pojmove (žirovna, ogrjevna i građevna).

Osim imovinske snage kućanstva te veličine zemljišnih površina, popisivači su utvrđivali i visinu vlastelinskih prihoda te vrijednost budućih vlastelinstava. Pritom su u prihode uračunavali i vrijednost šuma, što su utvrđivali primjenjujući određeni model.

Na temelju tog modela moguće je utvrditi i značenje šumskih površina u gospodarstvu tadašnjih vlastelinstava.

Popisi stanovništva iz 1721. i 1736. ne donose podatke o veličini šumskih površina, ali ni o visini vlastelinskih prihoda, pa nije moguće utvrditi značenje šumskih površina u gospodarstvu pojedinog vlastelinstva. Popisi vlastelinstava te vlastelinskih prihoda u razdoblju od 1747. do 1751. donose i podatke o prihodima koje pojedinom vlastelinstvu donose vlastelinske šume. Iz popisa je vidljivo da vlastelinstva iz šuma ostvaruju prihode od žirovanja te da ih koriste za pribavljanje ogrjevnog i građevnog drva za potrebe vlastelinstva, koje popisivači nisu evidentirali kao vlastelinski prihod. Analizom vlastelinskih prihoda nastojao sam utvrditi značenje vlastelinskih šuma u gospodarstvu slavonskih posjeda.

Na temelju popisa iz prve polovine 18. stoljeća može se zaključiti da šume na slavonskim vlastelinstvima nisu imale veći značaj ni pri određivanju vrijednosti pojedinog vlastelinstva, a ni u gospodarskoj aktivnosti vlasnika tih vlastelinstava tijekom toga razdoblja. Šume će dobiti na značenju tek polovicom 19. stoljeća.

Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Šuma / drvo – iskorištena ili neiskorištena mogućnost (Prilog povijesnom razmatranju drvne eksploatacije na prijelazu 19. u 20. stoljeće)

< Forest/ wood – exploited or unexploited possibility
(Contribution to the historical reflection on wood exploitation at the end of
the 19th and the beginning of the 20th century) >

Autorica se bavi iskorištavanjem šuma (obuhvaćalo je sječu i izradbu šumskih sortimenata, njihovo iznošenje, prijevoz i prodaju te isporuku kupcima), tj. sve većom potražnjom za drvom, koje se u 19. i početkom 20. stoljeća našlo u sastavu kapitalističkih odnosa. Budući da je tada u Slavoniji i Srijemu 70% površine bilo pod šumama, obradila je značenje šuma / drva te posebice istaknula koliko je taj šumsko-sirovinski proizvod pridonio razvoju većih ekonomija. Istodobno je potražila odgovor na pitanje koju je ulogu u jačanju ukupnog društvenog, i dijelom gospodarskog, života u Bosanskoj ili đakovačkoj i srijemskoj biskupiji imala ekonomska vrijednost šuma te Strossmayerovo usmjeravanje, uz održivost šumskog pokrova, na iskorištavanje i pošumljavanje u smislu uzornog i racionalnog gospodarenja šumama te na redovno gospodarenje i prihod od šuma. Razmotrila je činjenicu da su dvije najveće pritoke Dunava, Sava i Drava, kao sastavnice dunavskog puta imale prometno značenje za drvenu i cjelokupnu šumarsku industriju te kako su i zašto – unatoč mogućnosti trgovanja drvnim supstratima na prometnim pravcima prema morima (Crno more, Jadransko more, Sredozemlje) – ovi naši prostori ostali periferija te kakav je odnos imala Ugarska, odnosno Zemaljska vlada u Zagrebu, prema šumama, tj. ukupnoj vrijednosti šuma, odnosno vrijednostima robnih proizvoda šuma (drvo i sporedni šumski proizvodi).

Dinko ŽUPAN

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Bečka škola

Školovanje slavonskih šumara u Mariabrunnu (1813-1867)

< *Viennese school. Education of foresters from Slavonia in
Mariabrunn (1813-1867)* >

Tijekom prve polovice i sredinom 19. stoljeća, pa sve do 1872. najznačajnije šumarsko srednjoškolsko učilište u Habsburškoj Monarhiji bilo je smješteno u augustinskom samostanu u Mariabrunnu pokraj Beča. To je učilište započelo s radom 1813. godine, a sastojalo se od učionica, laboratorija, botaničkog vrta, profesorskih stanova, te soba za polaznike učilišta. Godine 1819. šumarsko učilište u Mariabrunnu imenovano je glavnom šumarskom školom u Monarhiji, a status srednje škole učilište je imalo do 1867. godine kada postaje šumarska akademija. No, već 1872. akademija se integrira u bečko sveučilište i postaje sastavni dio Visoke škole za kulturu tla u Beču.

Od početka njegovog rada šumarsko učilište u Mariabrunnu polazili su kandidati iz cijele Monarhije, a mnogi od polaznika kasnije su postali istaknuti šumari. U izlaganju ću prikazati koliko je u srednjoj šumarskoj školi u Mariabrunnu bilo polaznika iz Slavonije (npr. Antun Tomić, Franjo Kadić, Josip Ettinger, Adolf Danhelovsky, Ferdinand Zigmundovsky itd.). Posebnu pažnju u izlaganju ću posvetiti dvojici polaznika šumarske škole u Mariabrunnu Josipu Ettingeru i Adolfu Danhelovskom, a osim njihovog školovanja prikazat ću i njihovo stručno djelovanje u slavonskim šumama.

Priredili:
Dinko Župan
i Stanko Andrić

Grafička priprema:
Krešendo, Osijek

Tisak:
Grafika d. o. o., Osijek

Slike na koricama:

1. Adolf Waldinger: *Slavonska šuma* (detalj); ulje na platnu, 98x34 cm; Muzej likovnih umjetnosti Osijek, sign. MLU-S-232
2. Doprema šumskih klada bivolskom spregom; fotografija iz 19. stoljeća; Muzej Belišće
3. Okolica sela Punitovci 1781-1783.; *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća - Virovitička županija*, prir. Ivana Horbec i Ivana Jukić, Zagreb, 2002. (detalj karte - sekcija 37)

Slavonski Brod, rujan 2015.